

Kalle kan inte läsa vare sig med ögon eller fingrar. Hjälp, vad gör jag?

Fyra pedagogers erfarenheter om läs- och
skrivlärande för elever med synskada i kombination
med ytterligare funktionsnedsättning.

Johanna Svahn

Specialpedagogiska Institutionen

Synpedagogik

Examensarbete 15 hp

Magisterkurs med ämnesbredd i synpedagogik och synnedsättning 75 hp

Höstterminen 2008

Examinator: Örjan Bäckman

Stockholms
universitet

Sammanfattning

Syftet med denna studie har varit att utforska och beskriva hur pedagoger arbetar med läs- och skrivlärande, för elever som pga. funktionsnedsättning inte kan tillgodogöra sig varken svartskrift eller punktskrift. Genom kvalitativa intervjuer med fyra pedagoger, som alla har lång pedagogisk erfarenhet av arbete med läs- och skrivlärande för elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning, belyser studien generella samt specifika faktorer som är viktiga att ta i beaktande i det pedagogiska arbetet kring läs- och skrivlärande.

Studien beskriver det pedagogiska arbetet utifrån ett relationellt perspektiv som kryddas med ett lösningsinriktat förhållningssätt där pedagogen på ett lyhört vis samverkar med eleven.

Begreppen literacy och emergent literacy är centrala i studien och av studien framgår hur pedagogerna med tiden utvecklat en vidare syn på läs- och skrivlärande än vad skolan, i ett historiskt perspektiv, traditionellt står för.

Under arbetets gång har det blivit tydligt att det finns ett behov av att mer ingående studera det auditiva läs- och skrivlärandet, att se på dess risker och på dess eventualiteter. Det vore intressant att utifrån vetenskapliga metoder utöka kunskan kring det auditiva läsandet och dess effekter för elevgruppen med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning.

Nyckelord

Synskada, funktionsnedsättning, punktskrift, moonskrift, auditiv läsning, literacy, motivation, intresse, läs- och skrivlärande, specialpedagogik, synpedagogik, lösningsinriktad pedagogik.

Förord

Det har varit en förmån att få möjligheten till på detta vis vidgad kunskap och förståelse för arbetet med läs- och skrivlärande. Jag hyser största ödmjukhet inför det komplexa arbete som så många pedagoger dagligen står inför.

Ett stort tack till er som tog er tid och delgav mig era tankar och erfarenheter av läs- och skrivlärande för elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning!

Jag vill särskilt rikta mitt tack till ledningen på Resurscenter syn som gav mig möjligheten att studera. Det har för mig varit en rolig och mycket lärorik tid. Det tillåtande klimatet på min arbetsplats har varit en förutsättning för att studierna kunde genomföras. Jag vill därför tacka mina närmaste kollegor och chef som trots merarbete stöttat, uppmuntrat och visat förståelse i alla lägen.

I arbetet med detta självständiga arbete har mina handledare Kerstin Fellenius och Christina Westerberg varit en god hjälp med reflektioner och kunskap. Ni har hjälpt mig att känna det betydelsefulla med studien och på så vis gett mig energi att fortsätta trots stunder av frustration.

Anders, din stöttning och fantastiska förståelse har för mig varit totalt ovärderlig. Du är en gåva!

Örebro i november 2008

Johanna Svahn

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Syfte.....	5
Frågeställning	5
Bakgrund	5
Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM	5
Resurscenter syn	6
Specialskola för synskadade barn/ungdomar i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar.	6
Teoretiska referensramar	6
Literacy.....	6
Aktuell forskning	8
Literacystudier för barn och unga med synskada och ytterligare funktionsnedsättning	8
En utvecklande lärandemiljö.....	10
Metod och Genomförande	11
Metodval.....	11
Urval och Genomförande.....	11
Etiska aspekter.....	12
Resultat	13
Intervjuperson 1 - Roland.....	13
Syn på läs- och skrivlärande	13
Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	14
Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	15
Förhållningssätt	15
Intervjuperson 2 - Simon	15
Syn på läs- och skrivlärande	15
Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	16
Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	17
Förhållningssätt	17
Intervjuperson 3 - Tomas.....	18

Syn på läs- och skrivlärande	18
Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	18
Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	19
Intervjuperson 4 - Ulf.....	20
Syn på läs- och skrivlärande	20
Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	20
Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	21
Sammanfattande resultat	22
Diskussion	23
Metoddiskussion	23
Resultatdiskussion	24
Syn på läs- och skrivlärande	24
Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	25
Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.	26
Tankar som väckts för vidare fördjupning	26
Avslutande reflektion.....	27
Referenser	28
Elektroniska källor	29
Bilaga 1	30
Moonsystemet.....	30
Bilaga 2	31
Intervjumall	31

Inledning

Under de sju år jag arbetat vid Resurscenter syn har jag mött ett antal elever utan något egentligt skriftspråk. Jag började arbeta som klasslärare i en grupp bestående av sju elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning, en elevgrupp som var oerhört heterogen. Steget från att ha arbetat som grundskollärare i årskurs ett med läs- och skrivlärande i den kommunala skolan till att undervisa elever med grav synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning var milsvid. Jag upptäckte att det för mig som lärare fanns utarbetade metoder och kurser i punktskrift, vilket var en lättnad i undervisningen för de elever som skulle komma att bli punktskriftsläsare. Kring den elevgrupp, som på grund av funktionsnedsättning inte har förmågan att läsa och skriva med fingrarna eller läsa med ögonen, fanns ingen dokumenterad metod eller kurs att tillgripa. Jag hade turen att under mitt första år arbeta nära en pedagog med lång erfarenhet av arbete tillsammans med denna grupp elever. På sitt lugna och inspirerande sätt hjälpte han mig att se läs- och skrivlärandet för dessa elever som en fantastisk möjlighet och härlig utmaning. Under mina år på Resurscenter syn har jag haft förmånen att följa ett flertal elever i deras process till att bli läsande och skrivande individer. Det har ofta varit en process som tagit tid och där jag som lärare ett flertal gånger fått anledning att omvärdera min syn på undervisning, kunskap och lärande.

Sedan drygt två år tillbaka arbetar jag med specialpedagogiska utredningar vid Resurscenter syn. I mitt arbete möter jag pedagoger från olika håll i Sverige. Många av de pedagoger jag möter brottas med funderingar kring läs- och skrivlärande för elever med grav synskada som på grund av funktionsnedsättning inte besitter de förmågor som krävs för att bli punktskriftsläsare. Flera av pedagogerna är frustrerade och det är inte ovanligt att jag möter pedagoger som helt uteslutit arbetet med elevens läs- och skrivlärande då det känns omöjligt att uppfylla läroplanens mål.

”Utbildningen i ämnet svenska syftar till att utveckla förmågan att tala, lyssna, se, läsa och skriva. Att kunna kommunicera med andra är viktigt för att utvecklas känslomässigt, socialt, kulturellt och intellektuellt”. (Skolverket, 2002)

När jag vid mina studier på Magisterutbildningen med ämnesbredd i synpedagogik och synnedsättning, vid Stockholms Universitet fick möjligheten att skriva ett självständigt arbete väcktes tankarna på att fördjupa mig i läs- och skrivlärandet för denna elevgrupp. I det arbete vi som pedagoger dagligen utför, räcker tiden sällan till för att sätta ord på vad vi utför.

Vad är det då som sker vid den process jag ovan nämnde? Hur kan läs- och skrivlärandet gå till? Det är nu några år sedan jag själv arbetade direkt med elever i en undervisningssituation. Detta kan förstås vara en brist i mitt arbete att stödja andra pedagoger i dessa frågor. Vid specialskolan för elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning, finns pedagoger med många års erfarenhet av detta arbete. Dessa pedagoger har idag inget utrymme i sin tjänst att stötta pedagoger till elever som inte går på specialskolan. Ambitionen med denna studie är att utforska och beskriva hur fyra av dessa pedagoger vid specialskolan tänker och arbetar med läs- och skrivlärande, vilka faktorer som kan vara viktiga i det pedagogiska arbetet för att få igång processen. Min förhoppning är att denna studie ska tydliggöra delar som kan underlätta läs- och skrivlärandet för elevgruppen med grav synskada i

kombination med ytterligare funktionsnedsättning. Jag hoppas att, med studien som grund, bidra till pedagogiska samtal om undervisning och förhållningssätt som kan leda till en vidgad syn på kunskap och lärande.

Syfte

Att utforska och beskriva hur pedagoger arbetar med läs- och skrivlärande, för elever som pga. funktionsnedsättning inte kan tillgodogöra sig varken svartskrift eller punktskrift.

Frågeställning

- Vilken syn på läs- och skrivlärande har pedagoger som arbetar med elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar utvecklat?
- Vilka faktorer är viktiga att beakta för att utveckla läs- och skrivförmåga för elever med synskada som av olika skäl saknar läs- och skrivförmåga?

Bakgrund

För att skapa en förståelse för studien kommer jag här att beskriva den verksamhet jag befinner mig i och den specialskola där intervjuerna äger rum.

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

SPSM är en statlig myndighet som har till uppgift att öka kunskapen hos personal i kommunal pedagogisk verksamhet, inom fristående skolor som har kommunalt stöd och hos föräldrar så att barn, unga och vuxna med funktionshinder får en utbildning inom hemkommunen som främjar utveckling och som präglas av likvärdighet. Inom myndigheten finns tre nationella specialskolor samt fem regionala specialskolor. Det finns även fyra nationella resurscenter med fördjupad kompetens inom specifika områden. Råd och stöd i pedagogiska frågor till följd av funktionsnedsättning är också ett av myndighetens uppdrag, liksom att fördela statliga bidrag för att underlätta studier för personer med svåra rörelsehinder (www.spsm.se).

Resurscenter syn

Resurscenter syn, som är en del av SPSM, är ett nationellt resurscenter som är beläget i Stockholm respektive Örebro. Vid resurscentret utförs specialpedagogiska utredningar för barn och ungdomar med synskada, samt för barn och ungdomar med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar. Resurscentret bedriver även kursverksamhet för vårdnadshavare och personal. Målet med resurscentrets insatser är att med sin specialpedagogiska kompetens, i samverkan, bidra till att förutsättningar skapas för att utforma en inkluderande lärandemiljö där individen ges optimala möjligheter till aktivitet, delaktighet och lärande (a.a).

Specialskola för synskadade barn/ungdomar i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar.

Vid den statliga specialskolan går elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar. Undervisningen vid specialskolan är individuellt utformad efter elevens behov och utifrån grundskolans eller särskolans kursplan. Undervisningen är synanpassad och IT är en viktig del av undervisningen, liksom synspecifika ämnesområden som orientering och förflyttning, ADL och punktskrift. Vid specialskolan går idag 24 elever i åldrarna 6-17 år. Specialskolan har tillgång till ett tvärvetenskapligt team som stöd bestående av ögonläkare, synpedagog, barnläkare, psykolog, arbetsterapeut, skolsköterska, kurator och sjukgymnast (a.a).

Teoretiska referensramar

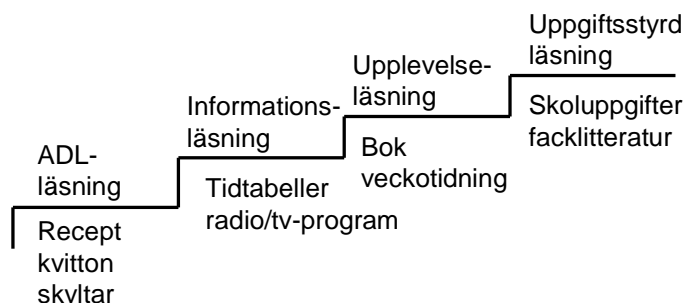
I detta kapitel har jag för avsikt att lyfta fram teoretiska synsätt jag ser som relevanta för studien samt att visa på aktuell forskning inom ämnesområdet.

Literacy

Ett vanligt förekommande ord i avhandlingar och litteratur som rör att läsa och skriva, är begreppet literacy. I årtionden har forskare tvistat om innebörden av begreppet. Trots att forskningen kring literacy och emergent literacy initierades för många år sedan, är den fortfarande idag oerhört angelägen (Trageton, 2005). Traditionellt har betydelsen framförallt innefattat den tekniska förmågan att läsa och att skriva, ett resultatstyrkt synsätt (Fast, 2008). Genom åren har dock betydelsen av literacybegreppet utvidgats från att ha handlat om läs- och skrivförmåga, till att omfatta meningsfull kommunikation i språket på olika nivåer, från det enkla utvecklade till det högt sofistikerade. Literacy inbegriper för individen olika livsområden så som exempelvis det sociala, kulturella och religiösa (Rex, E J. & Koenig, A J. 1995). Literacy kännetecknas av att det är en social aktivitet som alltid utgör en del av en social kontext. Det utövas på en specifik plats, för ett specifikt ändamål och den personliga utvecklingen påverkas av literacy. Varje enskild individ har sin egen särskilda literacyhistoria

som har formats genom olika literacysituationer under varierande skeden av livet, med start vid födseln (Fast, 2007). Läs- och skrivlärandet startar tidigt i barnets liv, långt före det att barnet startar skolan och blir en del av den strukturerade och genomtänkta läs- och skrivundervisningen. Fast (2008) talar i detta sammanhang om begreppet *emergent literacy* vilket innefattar de erfarenheter och den kommunikativa miljö barnet är en del av sedan födseln. Det, för barnet, meningsfulla sammanhanget där literacyaktiviteten äger rum är centralt i talet om emergent literacy. Att läsa och att skriva är en aktivitet som ryms mellan tanke och handling och i litteratur kring begreppet emergent literacy påpekas att läsandet inte behöver sammankopplas med böcker utan kan ske på annat vis i form av t.ex. bilder och symboler.

I boken *Hur barn lär sig läsa och skriva* (Liberg, 2008) beskriver författaren två typer av läsande och skrivande. Hon talar om det effektiva resp. det grammatiska läsandet och skrivandet. Det senaste seklet har forskningen inom området läs- och skrivlärande framförallt fokuserat på det grammatiska läsandet och skrivandet, något som även avspeglats i skolans förhållningssätt till läs- och skrivlärande. Då barnet börjar använda sig av det grammatiska läsandet och skrivandet, dvs. kan använda sig av skrivtecken och ljuda sig igenom ord, är barnet på väg att knäcka läskoden. Liberg menar att det grammatiska läsandet är en hjälp till att nå det effektiva läsandet och skrivandet som är målet. Syftet med det effektiva läsandet och skrivandet är för den enskilde individen att kunna göra en rekonstruktion av omvärlden för att skapa mening i tillvaron. Fellenius beskriver i boken *Synskadades läsning IV* (1995) sin syn på funktionell läsförmåga. Hon menar att en funktionell läsförmåga uppstår då vi har förmågan att variera vårt läsande beroende på vad situationen kräver, beroende på de varierande lästillfällen vi möter under dagen. Genom en bild av funktionstrappan åskådliggör hon några av de krav och behov på läsning vi möter i vår vardag.

Funktionstrappan (Fellenius, 1995, s.11)

Elever med synskada finner det ofta svårt att begripa det funktionella med läsningen då de inte möter skriftspråket dagligen under sin uppväxt likt den seende gör. Den punktskriftsläsande eleven möter ofta punktskriften först i skolarbetet i form av styrda läs- och skrivuppgifter. De två första stegen på funktionstrappan, ADL-läsning respektive informationsläsning, prioriteras inte p.g.a. tidsbrist i skolan. Det finns då en risk att den funktionella läsningen blir svår att erövra för den synskadade, skriver Fellenius (1995).

Aktuell forskning

Mycket forskning, såväl pedagogisk, psykologisk som sociologisk, har gjorts inom området läs- och skrivlärande under åren. Åtskilliga böcker har skrivits om hur barn lär sig läsa och skriva samt hur jag som pedagog didaktiskt kan förhålla mig till detta. Vid lärosäten runt om i Sverige har utbildning till speciallärare återinförts för att fördjupa pedagogers kunskap och ge metoder för att stimulera elevers förmåga till att bl.a. läsa och skriva. Den bakomliggande tanken är att elever med särskilda inlärningssvårigheter, under en tid, generellt fått för dåligt stöd i skolan (Regeringskansliet, 2007).

Vetenskapliga artiklar söktes i fulltext, peer reviewed, från 1985-2008 i databasen EBSCO. Sökorden "visual impairment", "multiple disabilities" och "literacy" skrevs in vilket gav 4 träffar 2008-10-09. Vid en sökning byttes sökordet "multiple disabilities" ut mot sökordet "additional disabilities", i ovan nämnda databas samma dag och ytterligare en träff gavs. Framförallt fokuserar aktuell forskning, inom ämnesområdet, på de barn/ungdomar som är eller kommer att bli punktskriftsläsare.

Den senaste svenska doktorsavhandlingen inom området att läsa och skriva för synskadade bidrog Björn Breidegard med då han 2006 utkom med sin avhandling *Att göra för att förstå - konstruktion för rehabilitering* (Breidegard, 2006). Avhandlingen tangerar området då den, med fokus på personer med grav synskada, har studerat deras läsning av punktskrift och taktila bilder. Breidegard är ingenjör och har utifrån ett tvärvetenskapligt samverkansprojekt arbetat fram teknik att följa och analysera fingerrörelserna vid läsning av punktskrift och taktila bilder.

I slutet av 2007 presenterade Catarina Johansson, utbildare vid Resurscenter syn, sin D-uppsats *Fenomenet punktskrift i en seende omgivning* (Johansson, 2007). Utifrån sju punktskriftsläsares berättelser belyser Catarina punktskriften som skriftspråkligt medium i en seende miljö, från barndomen till vuxenlivet.

Kring elevgruppen med grav synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning finns väldigt lite forskningsmaterial att ta del av inom läs- och skrivundervisningen, såväl internationellt som nationellt.

Literacystudier för barn och unga med synskada och ytterligare funktionsnedsättning

Historiskt har literacyaktiviteter varit exkluderade för gravt synskadade barn och ungdomar med fysiska och kognitiva funktionsnedsättningar (McCall & McLinden, 2007). I tidskriften *Journal of Visual Impairment & Blindness* låter författarna Steve McCall och Mike McLinden oss ta del av ett forskningsprojekt vid University of Birmingham, England (www.bham.ac.uk). Projektet har gått ut på att undersöka Moonsystemets (bilaga 1) möjlighet att bidra till att utveckla läs- skrivlärandet för barn med synnedsättning i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar. Moonsystemet är ett linjärt, taktilt system som på det tidiga 1800-talet användes av äldre blinda personer som saknade den taktila förmågan att läsa punktskrift. Moonprojektet startade i början av 1990-talet och idag är Moonsystemet ett alternativ, i England, för pedagoger som vill arbeta med taktilt läs- och skrivlärande för denna grupp barn (a.a). Artikeln behandlar motiv och faktorer som påverkar pedagogernas val av att arbeta just med Moonsystemet. 35 personer från olika delar av landet har deltagit i studien. Studien visar att beslutet till att arbeta med Moonsystemet tagits efter det att pedagogerna fått information om att eleven inte kommer att kunna tillgodogöra sig punktskrift. Det framkommer även i artikeln att Moonsystemet tidigare använts för att ge barn tillträde till literacyaktiviteter snarare än som

ett alternativ till punktskrift. Fler av pedagogerna ser fördelar med att använda Moonsystemet då eleverna uppskattar det och är motiverade till att arbeta med det. Någon har även upplevt att eleven stärkts i sin självkänsla och därav ändrat sin attityd till att lära. Fler av pedagogerna ser också möjligheter för eleven att genom Moonsystemet inkluderas i andra skolaktiviteter. De har observerat att barnen känner igen sitt arbetssätt med sina klasskamraters sätt att läsa och skriva. I studien framkom ytterligare pluseffekter så som möjligheten till större självständighet än tidigare. Även de pedagoger som arbetade med Moonsystemet kände sig stärkta genom att ha ett tydligt syfte med sitt arbete. De nackdelar med Moonsystemet som artikeln tar upp är bl.a. bristen på färdigt producerat pedagogiskt material. Författarna poängterar dock att både elevens och pedagogens användande av Moonsystemet är så individuellt så behovet av att göra eget pedagogiskt material för att möta elevens enskilda behov kommer alltid att bestå. Avslutningsvis menar författarna att ett användande av Moonsystemet öppnar möjligheter till skriftspråkliga aktiviteter för barn med synnedsättning i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar. Det mest slående är dock de pluseffekter som detta för med sig.

Durando (2008) publicerade i tidskriften *Journal of Visual Impairment & Blindness* även en artikel som refererar till en undersökning om didaktiska förhållningssätt kring läs- och skrivlärande för studerande med flerfunktionsnedsättning. Undersökningen avslöjar att 36 % av barn och ungdomar i skolåldern som är funktionellt blinda kategoriseras som *icke läsare*. Det framkommer inte hur många av dessa som har ytterligare funktionsnedsättning i kombination med synnedsättningen. I sammanhanget definieras ordet literacy som förmågan att använda ord. Denna definition innefattar alla moment som leder till att läsa och skriva, även alternativa kommunikationsverktyg så som symboler. Författaren frågar sig om denna brist på läs- och skrivlärande, för synskadade i kombination med ytterligare funktionsnedsättning, kan vara ett resultat av att de undervisande pedagogerna inte har adekvat kunskap för att undervisa i läs- och skrivlärande för dessa elever.

Med *icke läsare* syftar författaren på den grupp studerande som inte upplevs ha potential att läsa. Framförallt undersöktes de faktorer som pedagogerna använde för att utröna när det var dags för att starta läs- och skrivlärande, pedagogernas tankar om läsundervisning och de områden de riktar in sig på då de undervisar elever med flerfunktionsnedsättningar.

Även om merparten av deltagarna känner sig väl förberedda att undervisa elever med flerfunktionsnedsättningar visade sig många vara intresserade av att delta i ett träningsprogram för att utveckla sin undervisning. Över hälften av pedagogerna anser att punktskrift är för svårt för elever med flerfunktionsnedsättning något de även sammankopplar med elevens kognitiva förmåga. I studien framkommer även, med en tydlighet i resultatet, att högre literacyaktiviteter så som att läsa och skriva berättelser är utom räckhåll för vissa elever med flerfunktionsnedsättningar. Man menar också att kommunikationskompetens och ADL måste prioriteras för elever med flerfunktionsnedsättning och drygt hälften av deltagarna anser att läsekompetens är ett prioriterat område för dessa elever. Författaren poängterar i artikeln tillgången till literacyaktiviteter och lyfter fram andra studier som visat att åtkomst av läs- och skrivundervisning ofta resulterat i oanade bedrifter för personer med flerfunktionsnedsättningar. Mot denna bakgrund är det avgörande att garantera att alla elever dagligen får tillgång till ett meningsfullt läs- och skrivlärande, menar Durando.

En utvecklande lärandemiljö

Måhlberg och Sjöblom (2005) talar om barn i svårigheter. De menar att svårigheterna kan se olika ut beroende på situation och sammanhang samt den miljö som eleven befinner sig i. Den lösningsinriktade pedagogiken, LIP, uppmärksammar specifikt de situationer som fungerar bra. LIP lyfter fram det respektfulla samarbetet mellan lärare och elev. Elevens egna formulerade mål samt vikten av dialog är grundstenarna. LIP fokuserar på förmågor, kompetens och resurser. I det lösningsinriktade arbetssättet är det lösningen som är det primära istället för problemet. Ett lösningsinriktat förhållningssättet ska präglas av ett respektfullt bemötande och det är viktigt att medvetandegöra det egna förhållningssättet som pedagog. Ett lösningsfokuserat förhållningssätt är i sig ingen specifik metod utan en flexibel teoretisk stomme som kan uppmana till nya idéer och nya vägar att pröva (Ajmal & Rhodes, 1995). Det är ett förhållningssätt som stämmer väl överens med skolans styrdokument. Enligt Lpo 94 (Skolverket, 1994) har varje elev rätt att utvecklas, känna lust i att växa samt känna tillfredsställelse i att göra framsteg och övervinna svårigheter.

Motivation och intresse är faktorer som är viktiga för att eleven ska genomföra en arbetsuppgift. Elever med kognitiva funktionsnedsättningar finner ofta saker som ligger nära dem själva intressanta, pedagogens uppgift blir att upptäcka dessa intressen (Winlund & Rosenström Bennhagen, 2004).

Det salutogena synsättet sätter individens välbefinnande i centrum. Välbefinnande når vi då vi bl.a. upplever att vi kan påverka den situation vi befinner oss i och då den är förståelig och meningsfull. Det salutogena perspektivet inriktar sig på hälsa, på det friska istället för att se på individen ur ett sjukvårdsperspektiv (Olsson & Olsson, 2007) och ligger i sitt synsätt nära det relationella perspektivet som talar om eleven som befinner sig *i* svårigheter till skillnad mot tanken om eleven *med* svårigheter. Det relationella perspektivet menar att omgivningen har stor betydelse för elevens utveckling och ser samspelet mellan eleven och omgivningen som väsentlig. Utifrån det relationella perspektivet har pedagogen som uppgift att anpassa undervisningen utifrån elevens individuella förutsättningar (Persson, 2004). Gemensamt för de båda perspektiven är att de sätter individen i ett sammanhang och att de ser på individens styrkor och möjligheter.

Även Roger Säljö (2002) beskriver den vuxne som en betydelsefull faktor i barnets kunskapande. Han beskriver Vygotskys tankar om lärandet där kommunikationen har en väsentlig roll som barnets länk till omgivningen. Den vuxna är medaktör i kunskapandet. Han menar att de lärdomar vi gör sker i samspel med andra och den vuxne har som uppgift att förklara händelser och sammanhang för barnet. Detta sker, menar Säljö, kontinuerligt och oftast omedvetet.

Metod och Genomförande

Här presenteras val av metod och genomförande för att utifrån arbetets syfte introducera läsaren djupare i studien.

Metodval

Frågeställningar för studien har angripits från ett kvalitativt perspektiv. Med en kvalitativ riktad studie menas att forskaren utifrån olika samband söker finna helheten, har ett holistiskt perspektiv. Den kvalitativa metoden har som mål att skapa förståelse snarare än att ge förklaring. Detta skiljer sig från den kvantitativa studien. Där drar man ofta slutsatser från det enskilda till det generella (Lökken & Söbstad, 1995). Studien kommer att ha en fenomenologisk strävan. Fenomenologin uppkom i början av 1900-talet i Tyskland och den utgår från den individuella upplevelsen. Det är den upplevda världen som uppmärksamheten ska riktas mot. Den tyska filosofen Husserl menade att det upplevda:

“... var varken subjektiva eller objektiva i sin karaktär utan hade status av ett tredje alternativ – det 'levda'” (Alvesson & Sköldberg, 2008. s. 166).

Inom pedagogisk forskning är det vanligt att man använder sig av intervju som metod. Forskningsintervjun är ett professionellt samtal med vardagens samtal som grund där kunskap skapas utifrån samspelet mellan intervjuaren och intervjupersonen, respondenten (Fast, 2007; Kvale, 1997). Vid en intervjusituation är det många faktorer som samspekar. I samtalet mellan två personer skapas goda förutsättningar att få del av personens upplevelser och syn på sin livsvärld. Den kvalitativa forskningens huvuduppgift är därefter att förstå och beskriva de centrala temana i denna livsvärld. Huruvida intervjuaren och respondenten kan relatera till ämnet påverkar resultatet av intervjun. Utifrån ett gemensamt intresseområde utbyts tankar och ståndpunkter i ett samtal. Den kvalitativa studien är halvstrukturerad. Det finns en genomarbetad tanke bakom intervjun och ett visst tema står i fokus. Däremot finns, till skillnad mot den strukturerade intervjun, inget standardiserat frågeformulär. Intervjuarens uppgift är att styra mot ett specifikt tema utan att styra mot förutbestämda åsikter om dessa (Kvale, 1997).

Urval och Genomförande

Studien har genomförts vid en specialskola för elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning. Anledningen till urvalet har sin grund i att det vid specialskolan finns lång pedagogisk erfarenhet kring läs- och skrivlärande för elevgruppen. Vid ett pedagogmöte där åtta av nio klasslärare vid specialskolan var representerade fick dessa ta del av studiens syfte, frågeställningar och tankar kring det självständiga arbete som skulle påbörjas. Vid mötet ställdes frågan om några var intresserade av att delta i en intervju som del av studien. Tre av de åtta närvarande upplevde att de hade flerårig pedagogisk erfarenhet kring ämnet och

anmälde sitt intresse. Övriga närvarande arbetar inte med detta idag. En pedagog, som inte närvarade vid mötet, tillfrågades särskilt om deltagande med anledning av att han till största delen av sin arbetstid undervisar i läs- och skrivlärande. Intervjuerna ägde rum på plats vald av intervjupersonen och intervjuerna varade omkring 45 min. Intervjufrågorna var semistrukturerade på så vis att de var på förhand uppgjorda (bilaga 2). Frågorna hade i huvudsak en öppen karaktär och fördjupningsfrågor förekom (Lökken & Söbstad, 1995). För att fånga så mycket som möjligt av intervjun valdes att spela in samtalen samt stödanteckna under samtals gång. Intervjuerna har sedan omskrivits från tal till skrift där det talade språket har fått en mer skriftspråklig kvalitet för att underlätta förståelse för läsaren (Kvale, 1997).

Etiska aspekter

Vid genomförandet av studien togs hänsyn till de allmänna huvudkrav som gäller inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 2002).

Verksamhetschef för specialskolan underrättades om arbetet och godkännande till studien gavs. Respondenterna fick del av intervjufrågorna innan intervjun samt informerades om de etiska principer som råder. De personer som intervjuades medverkade alla frivilligt, i enlighet med *samtyckeskravet* (Kvale, 1997) och alla läste igenom och gav sitt godkännande till den nedtecknade intervjun. Ambitionen var att skydda de medverkandes identitet. De personnamn som nämns i studien är följaktligen fiktiva, i enlighet med *konfidentialitetskravet* (a.a). Information som under intervjuerna framkom och som bedömdes kunna röja personers identitet skrevs inte ut i intervjuutskriften eller resultatet.

I riktlinje med *informationskravet* (a.a) informerades pedagogerna om att deltagande i intervjun var frivillig och att de hade rätt att avbryta intervjun närhelst de ville. I det första samtalet med intervjupersonerna förklarades syftet med studien. De intervjuade informerades även om att det inspelade materialet skulle förstöras när arbetet med intervjuerna var färdigt. Utifrån *nyttjandekravet* kommer inte intervjumaterialet användas i andra sammanhang än denna studie (a.a). Denna information fick intervjupersonerna i samband med intervjun.

Resultat

Här presenteras respektive intervju i en sammanfattad form. Utifrån syfte och frågeställningar växte kategorier nedan fram.

Under rubriken generella faktorer syftas på de förhållanden som är viktiga att beakta för pedagoger allmänt i läs- och skrivlärandet.

Rubriken specifika faktorer avser de faktorer som särskilt rör studiens målgrupp.

Tanken är att ge en bild av intervjupersonernas upplevelser av läs- och skrivlärandet utifrån profession och erfarenheter.

Intervjuperson 1 - Roland

Roland är utbildad grundskollärare år 4-9. Han är nu inne på sitt åttonde år som klasslärare på specialskolan. I klassen där Roland arbetar går det nu fem elever. Förutom Roland arbetar ytterligare en pedagog i klassen och dessutom fyra assistenter. Roland har under sina år som pedagog på specialskolan mött ett flertal elever med varierande funktionsnedsättning. Många av hans elever har varit rörelsehindrade och fler av de elever han mött har haft ett syndrom som medför att synen avtar med åren. Roland berättar att gruppen är väldigt heterogen, alla har olika behov och är på olika nivå. Varje elev har sitt eget schema som de följer och utgångspunkten för undervisningen är, förutom särskolans kursplaner, även elevens individuella utvecklingsplan.

Syn på läs- och skrivlärande

Roland berättar att eleverna i gruppen har kommit olika långt i läseprocessen, en del har knäckt den så kallade koden och kan både avkoda och förstå, de kan själv ta till sig texter och på egen hand producera en text. Någon i klassen är i början av processen medan några befinner sig däremellan.

När Roland får frågan hur han själv ser på läs- och skrivlärande berättar han att han ändrat uppfattning om vad det är att läsa och att skriva sedan han kom till specialskolan.

”Jag hade ju ingen kunskap om det här innan jag började här, det är ett annat sätt att tänka på. Jag trodde nog att alla som går i skolan ska kunna läsa och skriva på det vanliga sättet. Det var skola för mig. Idag tycker jag skola är på ett helt annat vis. Man kan ta till sig saker fast jag inte kan själv, rent tekniskt, så tänker jag idag”.

Roland menar att hans elever som inte kan läsa svartskrift eller punktskrift pga. sina fysiska förutsättningar ändå har rättigheten att få tillgång till ett skriftspråk och det är pedagogens uppgift att undersöka och utforska möjligheterna till det.

”Det jag har upptäckt nu är det att, ja vi säger nog att vi läser och skriver fast jag inte själv kan producera det. Det är någon annan som producerar det åt en, men jag kan lyssna och jag kan vara delaktig i att prata och någon annan hjälper mig att skriva det jag säger”.

”Någonstans så tycker jag att det är att läsa och skriva också, för det kan ju finnas olika anledningar till att jag inte kan, en del har inte den motoriska förmågan kanske att använda ett tangentbord och en del ser inte skärmen, men kan lyssna på en text, lyssna på det som den själv skriver (paus) eller jag skrivit, sekreteraren, lyssna med hjälp av talsyntes”.

Det handlar enligt Roland om, att finna ett sätt att läsa och skriva på som kommer att vara funktionellt för eleven i framtiden. Det är det som måste vara utgångspunkten för läs- och skrivlärandet i skolan.

Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Roland berättar om arbetet med att få igång läs- och skrivprocessen utifrån en specifik elev. Han beskriver ett arbete som är baserat på elevens styrkor och intresse. Hur motivation och förståelse för uppgiften tillsammans med ett lustfyllt lärande och ett arbete som bygger på elevens delaktighet och aktivitet är faktorer som styr det pedagogiska arbetet med eleven Karin. När Karin kom till specialskolan flera år tidigare var hennes intresse för att arbeta vid en dator mycket svagt. Efter flera års arbete har de nu kommit fram till att Karin trivs bäst med att arbeta i projektform, baserat på hennes intresse. Roland beskriver det som det enda sättet att arbeta på med Karin. Detta har resulterat i att de nu arbetar med ett växthus som projekt då Karin är väldigt intresserad av att arbeta ute samt att jobba med händerna. Utifrån växthuset tar de bilder, eller filmsekvenser som de sedan lägger in i hennes dator och arbetar vidare med i klassrummet. Roland menar att även om Karin själv har svårt att se bilderna har de ett syfte då vi seende som arbetar med Karin har något att titta på och kan följa arbetet på vårt vis. Till bilderna lägger Karin och Roland sedan tillsammans in text. Karin bestämmer vad det ska stå och Roland fungerar som hennes sekreterare och skriver ned texten på datorn. Karin kan sedan via sina touchkontakter röra sig i texten och lyssna på sina texter. Detta är ett arbetssätt som de alltid arbetar efter för att få den så viktiga strukturen i arbetet. Roland berättar vidare att det tagit flera år att få Karin att acceptera sin dator som ett hjälpmedel. Han beskriver hur de från början hade ett mer traditionellt arbetssätt där Karin fick träna att skriva bokstäver på tangentbordet och på det viset bilda ord. Karin kunde få till ord men det tog mycket tid och kraft för henne. Tillslut märkte de att Karin började tappa tålamodet och hon slutade att producera. Karin ville inte tillbringa någon tid vid datorn alls då hon inte förstod syftet med den eller med arbetet.

”Jag har jobbat ganska många år med den här eleven och från början hade hon inget tålamod, men det var ju för att VI inte förstod vad hon ville! När inte hon blev förstådd blev hon orolig och gapade och skrek. Hon stack och ville ingenting. Ja, det handlar ju om att skapa motivation och att lyssna på eleven, det gäller ju för alla, inte bara den här eleven”.

Idag då Roland eller klassens assistenter fungerar som sekreterare och Karin styr arbetet med sina tankar, funderingar och ord tycker hon att det är roligt och arbetet har fått en betydelse för henne. Läs- och skrivlärandet blir en naturlig del i Karins skoldag men för henne ligger fokus på projektet, kravnivån har ändrats. Vidare menar Roland att det är viktigt att det får ta tid och att inte stressa i arbetet. Under intervjuens gång poängterar han vid flera tillfällen hur viktig tiden är i arbetet med Karin och de andra eleverna som finns i klassen.

Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Utifrån det arbetssätt som beskrivs ovan beskriver även Roland några faktorer som är viktiga att ha med i läs- och skrivlärandet för att underlätta för Karin. Han talar om ett arbetssätt som innefattar alla sinnen, men specifikt det auditiva sinnet. Roland beskriver, som vi kunde läsa ovan, ett arbetssätt där Karins dator är ett viktigt hjälpmedel. Dataprogrammet som Karin använder sig av heter Sarepta. Som ett komplement till den text och de bilder Karin arbetar med spelar de även in ljud och tillför dokumentet. Detta gör de sedan ljud- och bildböcker av i dataprogrammet Sarepta.

”Det kan vara inspelade ljud som hon själv gör, ja vi tillsammans med henne, från en speciell situation. Som igår till exempel städade hon sitt växthus. Hon tycker själv inte om att prata på film men hon gör ljud med krattor och annat när vi filmar och spelar in, som hon vill ha med (paus). Sedan lyssnar hon ju på det och kommer ihåg. Hon hör ju t.ex. att man stängde igen dörren och det blir ju en liten krydda i texten. Hon kan ju prata och berätta själv egentligen men vill inte det, ljudet av det som händer räcker ju för henne. Ibland har vi bara ljud och bilder, inte text alls”.

Karin använder själv inget tangentbord utan förflyttar sig väldigt självständigt mellan programmets olika funktioner med hjälp av sina touchkontakter. Då Karin har en synskada som medför att hennes syn försämras med tiden blir datorn en minnesbank för henne som hon kan bära med sig mellan hem och skola.

Förhållningssätt

Roland skildrar pedagogen som väldigt kreativ och lösningsinriktad. Han anser att man som pedagog har en uppgift i att se lösningar i alla situationer och att se öppningar. Han talar om att han idag inte är så styrd av konventionella pedagogiska metoder som han var tidigare och menar att arbetet vid specialskolan ger honom frihet och tid att tänka i nya banor. Något han tror kan vara svårare vid en annan skola som är mer schemastyrd eller styrd av stadieövergångar.

”Sedan har jag hela tiden fått prova mig fram. Det är nog viktigt att man vågar göra det och inte bara under en kort tid utan prova något under en längre tid. Vi pedagoger har ju ofta väldigt bråttom. Vi måste ha tålamod”!

Intervjuperson 2 - Simon

Simon är utbildad speciallärare och blindlärare utöver sin lågstadieläroutbildning. Innan Simon började arbeta vid specialskolan, i början av 1990-talet, arbetade han inom den kommunala skolan med integrerade elever med synskada.

Syn på läs- och skrivlärande

Simon anser att läsa och att skriva är en rättighet för alla, oavsett vilken kursplan man studerar efter. Han tror även att alla kan tillgodogöra sig läs- och skrivlärande i någon form. Han menar att läsa och skriva handlar om något större än att forma och läsa bokstäver, det handlar om att få

lärdom om ord och dess betydelse för att kunna kommunicera med andra. Simon betonar att denna kommunikation inte enbart kan ske med ord utan även med symboler, tecken och ljud.

”Vi måste se det här i ett vidare perspektiv när man arbetar med barn som har ytterligare funktionsnedsättningar. Man måste se till varje individ, hur den individen skulle kunna ta till sig läs och skriv”.

Simon berättar om en elev han arbetat med under en längre tid som nu lärt sig läsa med stöd av en talsyntes som ljudar ordet och på så vis kan eleven avläsa ordet med öronen.

Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

För att skapa gynnsamma förutsättningar för läs- och skrivlärandet talar Simon om ett positivt förhållningssätt där elevens självkänsla har en central roll. Detta tillsammans med ett arbetssätt som bygger på intresse och motivation skapar glädje att lära. Simon berättar att planeringen sker tillsammans med eleverna, vilket skapar delaktighet och en vilja att vara aktiv i sitt eget skolarbete. Simon följer inte någon viss metod utan arbetar olika med sina elever. Däremot har undervisningen sin utgångspunkt i elevernas önskemål och utifrån deras intresse planeras lektionerna. Simon berättar om elever som lärt sig att läsa, både genom alldeles för svåra böcker, facklitteratur, eller genom att ha ett stort intresse kring elektricitet. Han menar att det viktiga är elevens motivation för arbetet och förståelsen för det som sker.

”Det går inte att hålla sig fast vid någon traditionell metod och köra den rätt igenom. Du kan sällan låsa dig fast vid något du kört tidigare, i det här arbetet är det alltid nytt. Det är också ett litet detektivarbete innan arbetet startar med läs och skriv. Det är väldigt individuellt för varje elev, man får helt enkelt prova sig fram”.

Genom åren har Simon alltid prövat sig fram, och gör så fortfarande, för att hitta rätt arbetssätt för den enskilde eleven. Då och då har han misslyckats och fått börja på nytt. Det viktiga är, understryker han, att eleven inte misslyckas. Inför arbetet med eleven menar Simon att det kan vara till en hjälp att ha vetskap om den diagnos eleven möjligtvis har. Det kan vara en kunskap som underlättar i mötet med eleven. Arbetet med läs- och skrivlärandet sker oftast i projektform och tar stor del av skolarbetet. Simon beskriver, liksom Roland, ett arbetssätt där han fungerar som sekreterare åt eleven och där eleven med sina touchkontakter tar sig fram i texten. På detta vis kan även den viktiga redovisningen gå till. Simon betonar vikten av att inte enbart producera texter utan även, som ett led i läs- och skrivlärandet, redovisa skolarbetet för klasskamrater och familj. Han menar att det är en viktig ingrediens i skolarbetet för att stärka eleven.

”Eleverna vill ju jobba och känna att det är värdigt det de gör”!

Har eleven inte ett talat språk kan redovisningen ske just med hjälp av talsyntesen och touchkontakter som eleven självständigt kan använda.

”Ofta blir de andra eleverna djupt imponerade och vill också redovisa på samma sätt, ännu ett sätt att stärka eleven. Man måste vara medveten om att ett sådant här arbete tar tid, det måste få ta tid”.

För att texterna som eleverna arbetar med ska bli så intressanta som möjligt brukar dessa, förutom det skrivna, blandas med bilder, ljud och sånger. Detta för att höja motivationen och vakenhetsgraden hos eleverna.

”Att uttrycka sig i tal och skrift ska bara vara en sann glädje”!

Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Även Simon beskriver ett arbete som innefattar alla sinnen. Han anser att motivation och intresse styr men att ljudet är en viktig faktor för att fånga upp.

”En del elever behöver konkret material, andra bilder och alla behöver ljud som tillägg”.

Arbetet sker ofta vid datorn och även Simons elever använder sig av programmet Struktur där de tillsammans, pedagog och elev, kan fylla texterna med ljud och bilder eller videosekvenser. Ljuden hämtar de från en ljudbank som ligger i datorn eller genom att spela in reella ljud.

Simon berättar vidare om ljudets betydelse för läs- och skrivlärandet. Han talar om hur han tillsammans med en elev arbetat, där eleven utvecklats tydligt i läseprocessen.

”Det som blev lite kul med den här eleven som jag jobbat med flera år. Vi bildade meningar tillsammans, funderade över hur vi skulle börja osv. , det fungerade jättebra och nu har den här eleven lärt sig att läsa med öronen. Jo, om jag skriver t.ex. r-o-s och talsyntesen ljudar så säger elev snabbt och glatt ros, sedan trycker jag på tangenten som läser upp ordet och den säger ros. Nu kan eleven alltså läsa men läser på sitt vis, med öronen”.

Förhållningssätt

Också Simon talar om en pedagog som är lyhörd och har ett positivt förhållningssätt som bygger på att se möjligheter och lösningar i det mesta.

”De flesta hos oss är ju över 12 år när de kommer till specialskolan och har ju arbetat med läs och skriv tidigare. Hållit på med bokstäver, tittat på bokstäver och då är det ju inte DET som jag ska göra när de kommer till mig. Har det inte fungerat förut kommer det ju inte att fungera bara för att de kommer till mig. Min uppgift blir ju att hitta något nytt, att motivera till att gå vidare. Eleven måste ju förstå vad hon ska använda de här bokstäverna till! Tänk inte traditionellt överhuvudtaget! Tänk positivt”!

Han framhåller att pedagogen i mötet med eleverna måste jobba med sig själv, rannsaka sig själv och fundera över sitt eget handlande. Simon beskriver liksom Roland ett flexibelt arbetssätt där eleven visar vägen. Han ser som sin uppgift att hitta lösningar på allt och har som utgångspunkt i sitt sätt att tänka att det är han själv, pedagogen, som är ägare av de problem som uppstår inte eleven.

Intervjuperson 3 - Tomas

Tomas arbetar som specialpedagog på specialskolan sedan 2002. Han har tre elever, som alla läser efter träningskolans kursplan, i sin klass. Tomas har varit anställd vid specialskolan sedan 1970-talet.

Syn på läs- och skrivlärande

Att bli en läsare och skrivare är viktigt att ha som mål för alla elever, menar Tomas men påengter att eleven kanske inte når målet på det sedvanliga viset. Han säger att läs- och skrivlärandet är en oerhört betydelsefull del av undervisningen.

”Man kanske kan lära sig att tolka bilder, symboler eller andra saker så att man får den här självständigheten och de här sammanhangen så att man kan ta till sig det man känner att man är intresserad av”.

Han talar om elevens individuella behov som en grund för ett individanpassat arbete som måste styra valet av läs- och skrivsätt.

”... när man tänker läs och skriv kring de elever jag arbetar med så handlar det inte om att lära sig stora och små bokstäver och ljuda ihop”.

Tomas tycker att en viktig del av läs- och skrivlärandet är vägen till ett självständigt liv. Då personen på egen hand kan ta till sig information genom att läsa, skriva eller att lyssna, dvs. kommunicera ökar möjligheten till självständighet.

Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Det arbetssätt som Tomas talar om baseras på att eleven visar vägen genom sina intressen och de individuella styrkor den förfogar över. Tomas talar om det meningsfulla lärandet som bygger på förståelse för det som sker och menar att det skapar motivation. Viktigt för Tomas är att se möjligheter och inte låta sig styras av andras föreställningar. Liksom Roland och Simon har även Tomas provat sig fram för att hitta det arbetssätt som passar just de elever han arbetar med. Det har hänt att han arbetat på med läs- och skrivprocessen för elev som, enligt andra, inte haft vare sig medicinska eller fysiska förutsättningar för att bli en läsare. Det visade sig att den eleven blev punktskriftsläsare efter flera års idogt arbete. Tomas tror att det bland annat berodde på att eleven hade ett stort intresse, i det här fallet kring mat, som fick styra lektionsinnehållet. Arbetet med att göra receptböcker gav såväl motivation som förståelse för uppgiften. Det tog tid men gav också resultat.

”Det viktiga är ju att ha en förståelse för det som sker annars är ju inte läs- och skriv värt någonting”.

Tomas talar om hur viktigt det är att eleverna tycker om att jobba vid datorn då datorn blir ett viktigt hjälpmedel för eleverna i framtiden. För att arbetet vid datorn ska bli en positiv upplevelse lägger de in filmsnuttar och musik som eleven har intresse av. På det viset kan eleven själv välja att lyssna när han har tid för det. Även Tomas beskriver att han fungerar som en sekreterare åt eleven. Han berättar att de hjälps åt att fundera ut vad de ska skriva. Parallellt med detta övar de på rim och ramsor för att bli förtrogen med ordmelodier. Tomas ser sin uppgift som pedagog i att ge eleven möjlighet till läs- och skrivlärande.

”Så länge intresset finns kring vad det är vi skriver så tror jag att möjligheterna till att bli en läsare är stora. En del är rädda för att eleven ska uppleva misslyckanden och utsätter dem därför aldrig för möjligheterna men jag tänker att blir han aldrig en läsare så har han i alla fall fått väldigt mycket på vägen dit”.

En viktig faktor inför arbetet med läs- och skrivlärande är tiden för eleven efter specialskolan. Det handlar om att ta sig tid till att fundera över detta och utgå från det i undervisningen. Vilken nivå undervisningen sker på är även det av vikt nämner Tomas. Han har tankar om att dessa elever ofta upplevt misslyckanden vilket har medfört att Tomas lägger undervisningen på en nivå där elever kan känna att de lyckas. Däremot händer det att Tomas som pedagog gör fel ibland.

”Man ska minnas att det tar längre tid för de här eleverna. Man måste ha tålmod, mycket tålmod. Jag tror att vi ibland har alldeles för bråttom och vi vill se resultat, men resultaten kommer smygande, de är inte alltid så tydliga men de kommer”.

Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Någon elev, som har en synrest, har förstord text på sin datorskärm och med någon elev arbetar Tomas mer taktilt. Gemensamt för dem alla är dock att de har en talsyntes, som används flitigt, kopplad till datorn. Meningen med talsyntesen är att den förstärker det man skrivit. Den läser upp bokstavsljud, ord, meningar och hela texter. I arbetet med några elever har Tomas använt talsyntesens engelska röst för att motivera eleven att arbeta.

Ett moment i läs- och skrivlärandet för Tomas elever är att klotterskriva. Det innebär att eleverna på ett lekfullt vis söker sig fram på tangentbordet och med hjälp av ljudförstärkningen så småningom har urskiljt tangenters lägen och positioner. Ibland händer det att eleverna inte vill beröra tangenterna på tangentbordet. Tomas berättar då att han vid något tillfälle markerat några av tangenterna med plektrum, gitarrsträngar och med trumskinn för att fånga en musikälskande elevs intresse och på så vis öka motivationen. Han berättar även att han idag har en elev som arbetar med symboler på sitt Flexiboard (Flexiboard är ett styrsätt för datorn och fungerar här som ett tangentbord, författarens anm.). Symbolerna har bidragit till att skapa en nyfikenhet att undersöka Flexiboardet.

Tomas och hans elever har alltid med sig en Mp3 spelare och videokamera när de är på utflykt eller dyl. Ljudstödet har stor betydelse för eleverna, det blir en bra minnesbank och blir till en grund för lärandet.

Tomas tror att det arbetssätt han arbetar på även kan passa en seende elev och att fler elever skulle ha glädje och fördelar av att finna andra sätt att lära sig läsa och skriva på. Han ser att arbetet på specialskolan ger honom tid och goda möjligheter att individanpassa undervisningen.

Intervjuperson 4 - Ulf

Ulf är utbildad mellanstadielärare och har byggt på sin utbildning med engelska och ytterligare pedagogik, han har arbetat vid specialskolan sedan 1980. Ulf har tidigare arbetat som klasslärare på specialskolan och har under åren mött en mängd elever med varierande behov. Idag arbetar Ulf framförallt med läs- och skrivlärande för de elever som går på specialskolan eller med elever vi möter vid en specialpedagogisk utredning på Resurscentret.

Syn på läs- och skrivlärande

För Ulf är att läsa och att skriva en livslång process som startar redan i fosterstadiet och avslutas vid livets slutskede.

”... mellan fosterljud till det sista man har kanske, det är sträckan. Sedan kan man säga att fokus finns på någon form av läs- och skrivning men perspektivet kan man förskjuta väldigt mycket”.

Ulf relaterar till äldre personer i hans närhet som pga. nedsatt synförmåga inte längre kan läsa med ögonen utan istället läser genom att lyssna.

Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Ulf talar om bemötande och vikten av att ha en god relation till eleven som betydelsefulla faktorer för att skapa en god bas för läs- och skrivlärande. Han talar om ett förutsättningslöst möte med eleven.

”Det handlar mycket om att man skalar av sig själv i mötet med eleven. Man måste på något sätt i mötet vara förutsättningslös. Det måste vara rent och inte massa saker som ligger mellan dig och eleven”.

”När det gäller att få en relation till de här eleverna så är det ju väldigt mycket en fråga om hur man bemöter dem. Eleven måste få känna att den är värd väldigt mycket”.

Utöver detta framhäver även Ulf ett arbetssätt som utgår från elevens intresse för att skapa motivation och nå lärande. Ulf poängterar vikten av att se elevens styrkor och att se individen och inte dess funktionsnedsättning. Han talar om, precis som hans kollegor, att han fått prova sig fram i det pedagogiska arbetet för att finna ett sätt att arbeta på som fungerar med den elev

han arbetar med. Han tror också att man kan behöva prova sig fram för att hitta rätt väg in till eleven.

”Det handlar väldigt ofta om att prova sig fram för att finna vägen in till eleven. Det tar tid, det är helt klart att det tar tid. Ju mer man kan frigöra sig från det traditionella sättet att tänka ju bättre kommer det att gå”.

Det är viktigt att innehållet i arbetet är funktionellt för eleven säger Ulf. När Ulf började arbeta på specialskolan fanns det en del föreställningar om vilka elever som skulle arbeta med läs- och skrivlärande. Idag, säger Ulf, tänker man annorlunda. Det går inte att generalisera vad som går eller inte går att jobba med då eleverna ofta har en varierad begåvningsprofil.

Ulf beskriver ett arbetssätt där han betonar meningen av att bygga upp elevens självförtroende för att nå en god grund för lärande. Han har sett elever som börjat använda sin syn mer i takt med att elevens självförtroende stärkts och utifrån det även blivit intresserad av det skrivna ordet.

De elever Ulf möter har ofta upplevt många misslyckanden men när eleven förstår att vi pedagoger ställer upp på elevens villkor uppstår möjligheter att arbeta tillsammans. Han ser det som viktigt i sitt arbete att inte vara prestationsinriktad utan möta eleven där den befinner sig.

”Vi lärare tror ju att vi ska lära våra elever så mycket, det värsta är att vi inte alltid har tänkt över hur just Eva behöver ha sin undervisning, hur det blir bra för henne”.

Ulf berättar om en elev som inte svarade på direkt tilltal. Då eleven gått en tid på specialskolan och arbetat med att ljudklottra och på så vis successivt bildat ord och meningar fann han datorn som ett kommunikationsmedel och kunde på så vis delge omvärlden sin syn på tillvaron.

När Ulf arbetar med eleverna brukar han låta filma arbetet. Han tittar sedan på det inspelade materialet tillsammans med en annan person. Han menar att det skapar förståelse för hur eleven fungerar och hjälper honom som pedagog vidare i det pedagogiska arbetet.

Ulf poängterar det betydelsefulla i att ägna tid åt att lyssna och skapa språkljud innan arbetet med bokstäver initieras.

Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Ulf talar mycket om ljudets betydelse för arbetet med läs- och skrivlärande för sina elever. Han poängterar hur viktigt det är med god kvalitet på ljudet som eleven arbetar med och han ser som sin uppgift att tillrättalägga ljuden på talsyntesen så att de blir så verklighetsnära som möjligt.

Ulf tycker att musiken är en viktig del i arbetet med eleven. Han brukar använda sig av Youtube för att skapa ett intresse för datorn. På det viset menar Ulf att han också får god information om hur eleven använder sin syn.

”En del tar tag i skärmen och drar den rätt andra har ett titta nära beteende, medan en annan tittar bort och lyssnar, skärmen är totalt ointressant.”

Ulf berättar att elevernas synskada kan vara svåra att förstå. Det kan skapa problem och eleverna kan pga. detta utsättas för felaktiga krav. Han rekommenderar att man som pedagog prövar fingerad optik (ögonbindlar eller specialtillverkade glasögon för att ge insikt kring olika typer av synnedsättning, författarens anm.) för att skapa förståelse och utifrån det ställa rätt synkrav. Han tror även att det många gånger kan vara till nytta att fler personer är involverade i arbetet med eleven för att generera goda förutsättningar till lärande.

Sammanfattande resultat

Vi kan hos intervjupersonerna se att det meningsfulla lärandet är ett centralt begrepp för att nå en utvecklande lärandemiljö. De lyfter fram elevens förståelse för uppgiften som en viktig faktor för lärandet. När eleven uppfattar ett meningsfullt syfte och själv ser att läs- och skrivlärandet är användbart så blir det meningsfullt. En annan faktor som är viktig för ett meningsfullt lärande är att elevens styrkor och intressen i undervisningen kommer till sin rätt. Det är eleven som visar pedagogen vägen genom de styrkor eleven förfogar över och de intressen eleven har. Då pedagogen visar sig lyhörd och tillvaratar dessa styrkor och intressen ges möjligheter till ett meningsfullt lärande. Ordet pedagog kommer från de två grekiska orden *pais* som betyder barn och *ago* som betyder att leda. Den etymologiska betydelsen av pedagog är följaktligen att leda barn. I detta sammanhang blir det barnet som leder pedagogen (barnledaren) så att ett meningsfullt lärande kommer till stånd.

Intervjupersonerna i studien framhåller även att motivation för läs- och skrivlärande kan skapas genom att eleven inser värdet av att kommunicera. Detta kan exempelvis ske genom redovisningar för klassen eller i viljan av att meddela sig med sin omvärld. För att nå detta krävs en individanpassad undervisning. Studiens deltagare menar att det inte går att renodla ett arbetssätt och använda detta generellt i läs- och skrivlärandet för eleverna. De intervjuade pedagogerna har istället hittat individuella arbetsmetoder genom att prova sig fram i arbetet med den specifika eleven. Detta kräver tid och tålamod menar de.

En av intervjupersonerna framhåller värdet av en god relation som en ytterst väsentlig faktor. Han betonar mötet mellan elev och pedagog och understryker vikten av att nå en relation där eleven känner sig värdefull och ges möjlighet att växa i sin självkänsla. Han menar t.o.m. att detta kan påverka elevens användande av sin synförmåga. Han poängterar även att eleven måste uppleva att pedagogen ställer upp på elevens villkor. Det handlar inte om att lyckas eller misslyckas för eleven utifrån pedagogens uttalade förväntningar. Indirekt kan vi även utläsa betydelsen av att arbeta för att stärka elevens självkänsla hos de övriga intervjupersonerna. De talar om att finna en nivå i undervisningen där eleverna inte utsätts för misslyckanden. Vi kan däremot utläsa att pedagogen i sitt letande efter lämplig arbetsmetod eller i sitt sökande efter rätt nivå på undervisningen stundom själv kan komma till korta.

Gemensamt hos studiens deltagare är att datorn är ett betydelsefullt arbetsredskap för läs- och skrivlärandet. Det arbetssätt de alla beskriver utgår från datorn och dess talsyntes som via hörseln förstärker innehållet i arbetsmaterialet. De beskriver på olika sätt vikten av att datorn blir en positiv upplevelse för eleven och värdet av att eleven accepterar datorn som ett hjälpmedel. Pedagogerna ser som sin uppgift att verka för att datorn blir intressant för eleven.

Talsyntesen blir en oerhört betydelsefull faktor i läs- och skrivlärandet för elev och pedagog vid specialskolan. Simon beskriver att en av hans elever med hjälp av talsyntesen idag läser med

öronen, läser auditivt. Simon talar om att läs- och skrivlärande handlar om förståelsen av ord för att kommunicera och att detta utöver den formade bokstaven kan ske med stöd av symboler, ljud och tecken. Han får stöd i detta av sina kollegor som även de framhåller denna vidare syn på läs- och skrivlärande.

I studien framkommer en rad personliga egenskaper hos pedagogen som påverkar läs- och skrivlärandet för eleven med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning. De pedagoger som beskrivs är lyhörda och tålmodiga. De arbetar inte efter några traditionella undervisningsmetoder och har som mål att finna lösningar för att nå ett optimalt lärande.

Diskussion

Metoddiskussion

För att höja studiens tillförlitlighet är det av vikt att reflektera kring val av metod och genomförande (Kvale, 1997). Ett kvalitativt arbetssätt valdes utifrån syftet att utforska och beskriva hur pedagoger arbetar med läs- och skrivlärande, för elever som pga funktionsnedsättning inte kan tillgodogöra sig varken svartskrift eller punktskrift.

Med en fenomenologisk ansats var tanken att utifrån några individers berättelser spegla detta arbete. En relevant metod för detta var att intervjua personer som har sin profession och erfarenhet inom ämnesområdet. De personer som intervjuats arbetar alla på samma specialskola och möts sannolikt i både informella som formella möten för att samtala om pedagogiska förhållningssätt i sitt arbete. Detta kan vara skälet till den samstämmighet som finns i synen på läs- och skrivlärande mellan dessa pedagoger. Om detta skulle vara fallet att denna samstämmighet har kommit till i en process av gemensamma samtal och diskussioner så kan det ge tyngd åt det som framkommit i intervjuerna då pedagogernas tankar har formats under process i samtal och diskussion. Men det kan också finnas en risk att samstämmigheten är ett resultat av övertagna och oreflekterade tankar då de på specialskolan ingår i samma diskursiva praktik.¹

Med vetskap om detta hade det varit intressant att intervjua ett flertal pedagoger från olika pedagogiska verksamheter för att ge möjlighet till en större kunskapsbredd vad gäller läs- och skrivlärandet för målgruppen.

Syftet med studien har inte varit att dra några generella slutsatser. Däremot var föresatsen att på detta sätt visa på möjligheter som underlättar läs- och skrivlärandet för denna elevgrupp.

Författaren ser denna studie som en start där möjligheten kan öppnas för andra att fördjupa sig vidare inom ämnet, såväl nationellt som internationellt.

Att intervjua personer är en konst som kräver övning och förberedelse. Vid analysen av intervjumaterialet blev det tydligt att intervjufrågorna skulle ha varit mer genomtänkta innan

¹ Anders Wello Westin beskriver i artikeln "Samhällsorienteringens didaktik" uppkomsten och funktionen hos en diskurs (Säfström & Svedner, 2000). Han beskriver det som att det i samtalssituationen finns ramar för vad som kan anses vara riktigt och relevant medan andra företeelser exkluderas. Att på detta sätt se hur språket styr och formar oss är att se språket som en diskurs, menar han.

intervjuprocessen startade. Upplevelsen är ändå att materialet gav riklig information för att nå syftet.

Det finns även en fara i att intervjupersonerna och intervjuare har en relation sedan tidigare då de varit kollegor på specialskolan. Rimligen är detta en faktor att ta i beaktande som kan ha påverkan på intervjuerna då intervjuare och intervjupersoner har viss förkunskap om varandra och varandras arbete (Fast, 2007).

Resultatdiskussion

Syftet med studien har varit att utforska och beskriva hur pedagoger arbetar med läs- och skrivlärande, för elever som pga. funktionsnedsättning inte kan tillgodogöra sig varken svartskrift eller punktskrift. I resultatavsnittet ovan har beskrivits de intervjuer som gjorts med anledning av detta.

Avsikten är här att genom diskussion lyfta fram tankar författaren ställts inför utifrån resultatet samt delge idéer kring eventuella fortsatta forskningsfält.

Syn på läs- och skrivlärande

Inför detta självständiga arbete studerades forskningsmaterial och litteratur med inriktning på läs- och skrivlärande för elever med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning. Den litteratur som hittades (Wormsley, 2004) och de artiklar som lästes behandlar framförallt det taktila läsandet och få alternativ ges. Denna studie visar däremot på ett sätt att arbeta som snarare bygger på det auditiva läsandet, att läsa med öronen. Elever med synnedsättning i kombination med ytterligare funktionsnedsättning är förstas en ytterst heterogengrupp och om elevgruppen i studien och i det material som studerats går att jämföra är svårt att yttra sig om.

Författarens erfarenhet är att läs- och skrivlärande i den svenska skolan idag har sin grund i den traditionella synen på att läsa och skriva. Undervisningen sker oftast utifrån en analytisk eller en syntetisk metod och detta synsätt har av tradition skapat ett resultatnriktat läsande och skrivande hos såväl elev som pedagog (Fast, 2008). De pedagoger som intervjuats vid specialskolan har sannolikt skolats in i detta synsätt vid lärarutbildningar eller vid skolor de arbetat på innan anställningen vid specialskolan. Trots detta har de idag en vidgad syn på läs- och skrivlärande. De talar om läsandet och skrivandet i ord som att ta till sig information genom att lyssna för att öka möjligheten till kommunikation. Simon talar om att läsa och skriva för att få kunskap om ord och ordens betydelse för att kunna kommunicera. Han menar att detta inte enbart sker med bokstäver utan även kan ske med tecken, symboler eller med ljud. De nämner alla ljudets betydelse och att lyssna som ett sätt att läsa, det auditiva läsandet. Vi kan urskilja i intervjuerna att det mer resultatnriktade sättet att arbeta med läs- och skrivlärande inte känns meningsfullt för vare sig elev eller pedagog vid specialskolan. För att skapa meningsfullhet vidgar de alla fyra sin syn på läs- och skrivlärande så att det mer överensstämmer med det vidgade literacybegreppet (Fast, 2008). När Simon säger att läsa och skriva handlar om att få lärdom om ord och dess betydelse för att kunna kommunicera med omvärlden oavsett om eleven själv kan producera text och fortsätter att poängtera att denna kommunikation inte behöver ske med bokstäver utan kan ske på alternativt vis så är det ett av flera exempel på hur pedagogerna vidgar literacybegreppet i enlighet med vad som blivit allt vanligare i litteraturen på senare år (a.a) (se ovan).

Generella faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

I de intervjuer som gjorts med pedagogerna vid specialskolan framkommer att deras elever ofta upplevt misslyckanden p.g.a. felaktigt ställda krav. De talar, med hänsyn till detta, om sin ambition att lägga läs- och skrivlärandet på en nivå som får eleverna att växa och på så vis nå en högre självkänsla. En undervisning som bygger på elevens styrkor. De berättar hur de provar sig fram för att hitta rätt i sin undervisning och hur de stundtals kommer till korta. Tomas ger i citaten nedan ytterligare en dimension åt tanken.

”Så länge intresset finns kring vad det är vi skriver så tror jag att möjligheterna till att bli en läsare är stora. En del är rädda för att eleven ska uppleva misslyckanden och utsätter dem därför aldrig för möjligheterna men jag tänker att blir han aldrig en läsare så har han i alla fall fått väldigt mycket på vägen dit”.

Författarna Steve McCall och Mike McLinden (2007) påvisar i sin artikel om Moonprojektet ett flertal pluseffekter då elever med synnedsättning i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar fått del av skriftspråkliga sammanhang. Eleverna har varit motiverade att arbeta med Moonsystemet och då de genom Moonsystemet fått tillgång till ett skriftspråk har de blivit mer självständiga och fått en bättre självkänsla (a.a). I min studie är inte detta tydligt, däremot kan vi se att intervjupersonerna lägger vikt vid att stärka elevens självkänsla bl.a. som en viktig del för att ge förutsättningar och möjligheter till utveckling i läs- och skrivlärande. Att skapa mening och förståelse styr pedagogernas undervisning och är grunden för läs- och skrivlärandet för dem. Eleverna är i centrum och deras styrkor och intressen finns med som en central del av undervisningen. Målet verkar vara att nå en meningsfull kommunikation för att generera självständighet.

Tomas beskriver i intervjun hur en av hans elever blivit punktskriftsläsare trots att eleven inte hade de förutsättningar för detta som krävdes enligt medicinsk expertis. Tomas menar att denna utveckling kunde ske då eleven utifrån sitt intresse fick styra uppgiften och på så vis var oerhört motiverad vid arbetet med läs- och skrivlärande. Han får stöd av sina tankar hos de övriga pedagogerna som menar att motivation och förståelse har ett nära samband med glädjen att lära. Winlund och Rosenström Bennhagen (2004) talar om motivationens betydelse i boken *Se mig! Hör mig! Förstå mig!* De uttrycker att motivationen minskar då individen inte upplever sig ha möjligheten att begripa eller påverka den situation individen befinner sig i. De menar även att orsaken till bristande motivation inför en uppgift ofta handlar om att något annat intresseområde upptar individen.

”Men den vanligaste orsaken är att något annat är intressantare för tillfället.” (Winlund & Rosenström Bennhagen, 2004. s. 223).

Även Roland, Ulf och Simon beskriver hur elevernas intresse styr undervisningen och hur pedagogen måste förhålla sig till det genom att följa eleven och på så vis finna lösningar till ett nytt sätt att inhämta kunskap och ge tillfällen till lärande. De påpekar hur pedagogen måste rannsaka sig själv och sitt handlande i mötet med eleven.

De visar alla på ett gemensamt förhållningssätt då de alla arbetar lösningsfokuserat och har ett synsätt som stämmer överens med både det salutogena och det relationella perspektivet, d.v.s.

de ser inte eleven som bärare av svårigheter utan ser att eleven befinner sig i svårigheter och ser som sin uppgift att, i samspel med eleven, finna former för undervisning som underlättar lärande för eleverna.

Ett sådant arbetssätt kräver en flexibel pedagog som ges frihet och möjligheter att arbeta på ett vis som inte alltid ryms inom de tidigare konventionerna i skolan.

Specifika faktorer som underlättar läs- och skrivlärandet.

Datorn är ett viktigt verktyg för läs- och skrivlärandet enligt pedagogerna vid specialskolan. De talar om ett pedagogiskt arbete, med ett specifikt program, där de arbetar med bl.a. ljud- och bildböcker. De berättar hur de inspirerar till att hitta tangenternas positioner med stöd av talsyntesen och i några fall även med taktila symboler och ljudförstärkning i kombination. De beskriver ett arbetssätt där pedagogen fungerar som sekreterare till eleven där eleven självständigt, eller i samråd med pedagogen, avgör vad som ska skrivas. Eleven läser sedan det skrivna med hjälp av talsyntesen, dvs. läser auditivt. De talar alla om ljudets stora betydelse för läs- och skrivlärandet där ljudet både fungerar som minnesbank, inspirationskälla, motivationshöjare och är den enda möjligheten att ta del av skriven text.

Kan det finnas en risk i att det auditiva läsandet blir till en ny allmänt accepterad tradition som vi pedagoger nöjer oss med och inte vidare ger eleverna möjlighet till ett taktilt skriftspråk? Min empiri stöder inte detta men kan heller inte motbevisa en sådan risk. För en viss elevgrupp kan det auditiva läsandet möjligen vara ett hinder för att gå vidare till ett taktilt skriftspråk men för den elevgrupp min studie åsyftar tycks den vidare tolkningen av literacybegreppet vara nödvändig för att skapa motivation och möjligheter till att arbeta med språkutveckling. Detta i enlighet med Durando (2008) som i sin artikel påvisar vikten av dagliga literacyaktiviteter för att öka elevernas möjligheter till lärande och utveckling.

Datorn är ett jämförelsevis nytt pedagogiskt verktyg. Möjligheten att använda individanpassade datorer med ljudförstärkning har förändrat möjligheterna att arbeta med läs- och skrivlärande och även medfört ett nytt sätt att se på läs- och skrivlärande. Det auditiva läsandet har blivit en eventualitet. Tidigare har inte funnits samma möjligheter och därför inte heller ett behov av att få in den typen av läs- och skrivlärande i ett literacybegrepp. Utifrån elevgruppen med grav synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning har det auditiva läsandet och dess konsekvenser inte heller varit aktuellt för forskning och effekterna av det auditiva läsandet har inte undersökts.

Tankar som väckts för vidare fördjupning

Utöver Tomas talar intervjupersonerna ytterst lite om det taktila läsandet och skrivandet. Kanhända har eleverna inte de fysiska förutsättningar som krävs för att bli taktila läsare eller skrivare. I Sverige har, mig veterligen, Moonsystemet inte varit aktuellt att införa som ett medel för att kommunicera via taktila tecken för elever med synnedsättning i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar. Det vore intressant att ytterligare undersöka Moonsystemets möjligheter som ett verktyg att nå ett steg vidare in i skriftspråket för ovan nämnda elevgrupp.

Behov finns av att mer ingående studera det auditiva läs- och skrivlärandet, att se på dess risker och på dess eventualiteter. Det vore intressant att utifrån vetenskapliga metoder utöka kunnandet kring det auditiva läsandet och dess effekter för elevgruppen med synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning.

Avslutande reflektion

Den tid jag haft möjlighet att fördjupa mig inom studiens ämnesområde har varit utomordentligt lärorik och inspirerande. De tankar jag hade då detta självständiga arbete inleddes har till viss del befästs men nya tankekedjor har skapats och nya frågor väckts. Återigen har min syn på undervisning, kunskap och lärande omvärderats och omdanats. Jag tror att dessa nya perspektiv kommer ge mig större kreativitet och uppfinningsrikedom i mitt arbete med specialpedagogiska utredningar och en större trygghet i min relation till de pedagoger, elever och föräldrar som jag möter i mitt arbete.

Att få vara med om hur en elev med grav synskada i kombination med ytterligare funktionsnedsättning gör sina första skriftspråkliga erfarenheter är en fantastisk upplevelse. Det gör arbetet som pedagog till en fascinerande, lärorik och inspirerande uppgift. Ibland kan detta arbete emellertid upplevas frustrerande. Min förhoppning är att denna studie ska bidra till att överbygga dessa pedagogiska svårigheter så att språkets utvecklande och skapande kraft ska bidra till det goda livet för ännu en människa.

Referenser

- Ajmal, Y. & Rhodes, J. (1995). *Lösningfokuserat tänkande i skolan*. Gondolin, Stehag: Humanistiska förlaget.
- Alvesson, M. & Sköldeberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion – Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Breidegard, B. (2006). *Att göra för att förstå - konstruktion för rehabilitering*. (Doktorsavhandling) Lund: Certec.
- Durando, J. (2008, January). A Survey on Literacy Instruction for Students with Multiple Disabilities. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, s. 40-45.
- Fast, C. (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva. Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Stockholm: Elanders Gotab.
- Fast, C. (2008). *Literacy- i familj, förskola och skola*. Lund: Studentlitteratur.
- Fellenius, K. (1995). *Synskadades läsning IV*. Stockholm: Gotab.
- Johansson, C. (2007). *Fenomenet punktskrift i en seende omgivning - sju punktskriftsläsares livsvärldsberättelser*. D- uppsats. Stockholm: LHS, Institutionen för individ, omvärld och lärande.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Liberg, C. (2008). *Hur barn lär sig läsa och skriva*. Lund: Studentlitteratur.
- Lökken, G. & Söbstad, F. (1995). *Observation och intervju i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- McCall, S. & McLinden, M. (2007, October). Teachers' Perspectives on the Use of the Moon Code to Develop Literacy in Children with Visual Impairments and Additional Disabilities. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, s. 601-612.
- Måhlberg, K. & Sjöblom, M. (2005). *Lösninginriktad pedagogik*. Smedjebacken: Mareld.
- Olsson, B-I. & Olsson, K. (2007). *Att se möjligheter i svårigheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, B. (2004). *Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Stockholm: Liber AB.

- Rex, E. J., Koenig A. J., Wormsley, D. P. & Baker, R. L. (1995). *Foundations of Braille Literacy*. USA: AFB Press.
- Skolverket. (1994). *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna. Lpo 94*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2002). *Kursplaner för Obligatoriska särskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Säljö, R. (2002). *Lärande i praktiken - ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma
- Säfström, C-A. & Svedner, P-O. (2000). *Didaktik - perspektiv och problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Trageton, A. (2005). *Att skriva sig till läsning - IKT i en förskoleklass och skola*. Stockholm: Liber.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk - samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet: Elanders Gotab.
- Winlund, G. & Rosenström-Bennhagen, S. (2004). *Se mig! Hör mig! Förstå mig!* Stockholm: Elanders Gotab.
- Wormsley, D. P. (2004). *Braille Literacy A Functional Approach*. New York: AFB Press.

Elektroniska källor

- <http://www.spsm.se/Om-oss/> Hämtad 2008-10-27. Senast uppdaterad: 2008-09-30.
- <http://www.spsm.se/Rad-och-Stod/Resurscenter/> Hämtad 2008-10-27. Senast uppdaterad: 2008-09-09.
- <http://www.spsm.se/Skolor/> Hämtad 2008-10-27. Senast uppdaterad: 2008-09-03.
- <http://www.regeringen.se/sb/d/9205/a/85098> Hämtad 2008-08-22. Senast uppdaterad: ej angivet.
- http://www.education.bham.ac.uk/research/victar/documents/DfES_DottedMoon.pdf Hämtad 2008-11-11. Senast uppdaterad: ej angivet.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Moon_type Hämtad 2008-10-29. Senast uppdaterad: 2008-09-22.

Bilaga 1

Moonsystemet

Moonsystemet togs fram av Dr William Moon på 1800-talet. Han förlorade sin syn efter en tids sjukdom vid 20 års ålder och fann punktskriften otillfredsställande. Tillskillnad mot punktskriften, som är uppbyggt efter ett system av punkter, är Moonsystemet uppbyggt av taktila linjer, vinklar och kurvor. Med anledning av att punktskriften är enklare att framställa än Moonskriften är punktskriften mycket mer vanlig. Det är fortfarande möjligt att erhålla litteratur på Moonskrift från the National Library for the Blind, i England.

Utanför Storbritannien används Moonsystemet i väldigt liten grad.

∧	∪	⊂	⊃	┌	┐
A	B	C	D	E	F
∩	○		J	<	└
G	H	I	J	K	L
┐	∩	○	∠	∩	∖
M	N	O	P	Q	R
/	—	∪	∨	∩	>
S	T	U	V	W	X
└	∩				
Y	Z				

(http://en.wikipedia.org/wiki/Moon_type).

Bilaga 2

Intervjumall

Frågor till lärare:

Bakgrundsfrågor

1. Vad har du för utbildning?
2. Beskriv kort den elevgrupp du arbetar med.
3. Hur lång erfarenhet har du av att undervisa i läs- och skrivlärande?
4. Hur länge har du undervisat elever, som pga. funktionsnedsättning inte kan tillgodogöra sig punkt- svartskrift, i läs- och skrivlärande?

Innehållsfrågor

5. Beskriv din syn på att läsa och skriva? Tror du att den skiljer den sig från den generella synen på läs- och skrivkunnighet?
6. Kan du berätta för mig om något eller några fall då du lyckats ge eleven ett funktionellt läs- och skrivsätt (exempelvis beskriva elevens situation/svårigheter och hur du kom runt detta).
7. Du arbetar på en specialskola för synskadade i kombination med ytterligare funktionsnedsättningar. Tror du att det påverkar ditt sätt att undervisa inom ämnesområdet läs- och skriv? Hur?
8. Är det något annat du skulle vilja säga innan vi avslutar intervjun?

Stockholms universitet
106 91 Stockholm
Telefon: 08-16 20 00
www.su.se

Stockholms
universitet